

ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

WAYS OF REFORMING THE LEGISLATION OF UKRAINE ON FORMS OF DOING BUSINESS IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Петрина В.Н., к.ю.н.,
професор кафедри економіко-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ

У даній статті досліджуються можливі шляхи реформування законодавства України про організаційно-правові форми господарювання з метою адаптації положень українського права про суб'єкти господарювання до міжнародних і, зокрема, європейських стандартів. Мета дослідження обумовила наступні його задачі: 1) аналіз організаційно-правових форм господарювання, передбачених українським законодавством; 2) аналіз організаційно-правових форм господарювання, передбачених правом європейських країн та інших країн з розвинутою ринковою економікою; 3) визначення основних шляхів реформування законодавства України про організаційно-правові форми господарювання для забезпечення гармонізації його положень з відповідними положеннями права європейських та інших країн з розвинутою ринковою економікою.

В результаті проведеного дослідження відповідних положень українського права та права європейських країн та інших країн з розвинутою ринковою економікою автор статті приходять до висновку, що більшість із 64 організаційно-правових форм господарювання, передбачених українським законодавством, виділена безпідставно і, часом, всупереч положенням теорії права та нормам українського права. У цьому зв'язку вони мають бути вилучені із переліку організаційно-правових форм господарювання. Водночас українське право не передбачає такої важливої та традиційної в країнах з розвинутою ринковою економікою організаційно-правової форми господарювання, як партнерство. Тому автор вважає за потрібне передбачити цю організаційно-правову форму господарювання в українському праві. У зв'язку з цим у статті пропонується внести відповідні зміни до законодавства України з метою приведення правового статусу господарських товариств у відповідність до положень права європейських та інших країн з розвинутою ринковою економікою. Пропонується також внесення інших відповідних змін до законодавства України.

Ключові слова: господарське товариство, державне підприємство, об'єднання підприємств, організаційно-правова форма господарювання, партнерство, підприємство, суб'єкт господарювання, товариство з обмеженою відповідальністю, юридична особа.

This article examines ways of reforming Ukrainian legislation on legal forms of doing business with the purpose of adapting the provisions of Ukrainian law on business entities to international and, in particular, European standards. The purpose of the study determines its following tasks: 1) analysis of forms of doing business provided for by Ukrainian legislation; 2) analysis of forms of doing business provided for in the law of European countries and other countries with developed market economies; 3) identification of the main ways of reforming the legislation of Ukraine on forms of doing business in order to bring it into line with the relevant provisions of the law of European countries and other countries with developed market economies.

As a result of the study of the relevant provisions of Ukrainian law and the law of European countries and other countries with developed market economies, the author of the article concludes that most of the 64 forms of doing business provided for by Ukrainian legislation are allocated without grounds and, at times, in violation of certain provisions of the law theory and the norms of Ukrainian law and, in this regard, such forms of doing business should be abolished. At the same time, Ukrainian law does not provide for such an important and traditional in countries with a developed market economy form of doing business as a partnership. Therefore, the author considers it necessary to provide for this form of doing business in Ukrainian law. In this regard, it is proposed in the article to make appropriate changes to the legislation of Ukraine in order to bring the legal status of business companies into compliance with the provisions of the law of European and other countries with a developed market economy. It is also proposed to make other relevant amendments to the legislation of Ukraine.

Key words: company, association of enterprises, state-owned enterprise, forms of doing business, partnership, enterprise, firm, limited liability company, artificial person.

Україна, прямуючи проголошеним в її Конституції європейським та євроатлантичним курсом, у 2014 році уклала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. Дана Угода передбачає адаптацію законодавства України про суб'єкти господарювання до міжнародних стандартів. Вирішення цієї задачі неможливе без з'ясування різниці між українськими організаційно-правовими формами господарювання та організаційно-правовими формами господарювання, що існують в європейських та інших країнах з розвинутою ринковою економікою. Для дослідження цього питання необхідно в першу чергу провести аналіз організаційно-правових форм господарювання, передбачених українським законодавством.

Термін «організаційно-правова форма» досить часто вживається в українському законодавстві. Зокрема, цей термін вживається в статтях 55, 62, 120, 121, 135, 336 Господарського кодексу України (надалі «ГКУ»), статтях 81, 83, 89, 90, 108 Цивільного кодексу України (надалі – «ЦКУ»), статтях 3, 9, 16 Закону України «Про державну реєстрацію

юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (надалі – «Закон про реєстрацію») тощо. Визначення організаційно-правової форми суб'єкта господарювання на практиці має дуже важливе значення, яке обумовлене наступними положеннями законодавства. Так, зокрема, згідно із ст. 90 ЦКУ «юридична особа повинна мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму та назву» [1]. Згідно із ст. 108 ЦКУ зміна організаційно-правової форми юридичної особи вважається реорганізацією такої юридичної особи у формі перетворення. В ст. 9 Закону про реєстрацію зазначено, що «в Єдиному державному реєстрі містяться такі відомості про юридичну особу... 3) організаційно-правова форма» [2]. Ст. 16 Закону про реєстрацію встановлює, що «найменування юридичної особи повинно містити інформацію про її організаційно-правову форму ... та назву» [2].

Важливе значення в питанні про визначення організаційно-правової форми суб'єкта господарювання має положення ч. 2 ст. 16 Закону про реєстрацію, згідно з яким «організаційно-правова форма юридичної особи визна-

частеся відповідно до класифікації організаційно-правових форм господарювання, затвердженій центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері технічного регулювання» [2]. Важливість цієї норми права полягає в тому, що Закон про реєстрацію зобов'язує засновників та реєстраторів при створенні і державній реєстрації юридичних осіб відповідно обирати і включати в найменування юридичних осіб та вносити до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (надалі – «Державний реєстр») саме такі організаційно-правові форми, які визначені у класифікації організаційно-правових форм господарювання, затвердженій відповідним центральним органом виконавчої влади. Органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері технічного регулювання, який згадується в ст. 16 Закону про реєстрацію, на сьогоднішній день є Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (надалі – «Держтехрегулювання» або «Держспоживстандарт»). Класифікація організаційно-правових форм господарювання, яка згадується в ст. 16 Закону про реєстрацію, міститься в Державному класифікаторі України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання». ДК 002:2004 (надалі – «ДК 002:2004»), затвердженому наказом Держспоживстандарту від 28.05.2004 № 97. Закон про реєстрацію є спеціальним законом у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань і, відповідно, у сфері визначення організаційно-правових форм господарювання при такій реєстрації. З огляду на вищезазначене у випадку виникнення колізії між нормами права щодо визначення організаційно-правових форм господарювання в процесі державної реєстрації, що містяться в цьому Законі та будь-якому іншому нормативно-правовому акті України, мають застосовуватися норми саме Закону про реєстрацію.

ДК 002:2004 передбачає 64 організаційно-правові форми господарювання, кожній з яких присвоєно окремий код. Таким чином, якщо ДК 002:2004 не передбачає певної організаційно-правової форми, то, відповідно, не передбачається і код для такої організаційно-правової форми. Це робить державну реєстрацію суб'єкта господарювання в організаційно-правовій формі, не передбаченій ДК 002:2004, неможливою як з юридичних, так і з технічних причин. З огляду на вищезазначене і *de jure*, і *de facto* суб'єкти господарювання в Україні можуть бути створені та зареєстровані тільки в одній із тих 64 організаційно-правових форм, що передбачені в ДК 002:2004. Усі 64 організаційно-правові форми господарювання в ДК 002:2004 поділені на 9 груп наступним чином: 1. Підприємства; 2. Господарські товариства; 3. Кооперативи; 4. Організації (установи, заклади); 5. Об'єднання підприємств (юридичних осіб); 6. Відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи; 7. Непідприємницькі товариства; 8. Громадські об'єднання, профспілки, благодійні організації та інші подібні організації; 9. Інші організаційно-правові форми.

При аналізі законодавства України про організаційно-правові форми суб'єктів господарювання привертає увагу той факт, що, не дивлячись на достатньо часте вживання в законодавстві України терміну «організаційно-правова форма», жоден законодавчий акт (закон або кодекс) не містить визначення поняття «організаційно-правова форма». Визначення поняття «організаційно-правова форма господарювання» дається тільки в ДК 002:2004. Згідно з п. 2.1 ДК 002:2004 організаційно-правова форма господарювання – це «форма здійснювання господарської (зокрема підприємницької) діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності по зобов'язаннях підприємства (організації),

порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо» [3].

При дослідженні організаційно-правових форм господарювання, передбачених законодавством України, звертають на себе наступні обставини:

1) ДК 002:2004 передбачає такі організаційно-правові форми господарювання, які в інших нормативно-правових актах України не визнаються організаційно-правовими формами. Так, наприклад, ДК 002:2004 передбачає такі організаційно-правові форми господарювання, як «державна холдингова компанія» (код – 236 [3]); «холдингова компанія» (код – 237 [3]). Проте, згідно із Законом України «Про холдингові компанії в Україні» і холдингова компанія, і державна холдингова компанія не є організаційно-правовими формами юридичних осіб, а є лише певними видами юридичних осіб, що створюються в організаційно-правовій формі акціонерного товариства;

2) В ДК 002:2004 підприємства (код – 100 [3]) та господарські товариства (код – 200 [3]) зазначені як окремі групи організаційно-правових форм господарювання. Ст. 83 ЦКУ передбачає товариства як окрему організаційно-правову форму юридичних осіб, а ст. 62 ГКУ визначає підприємство як юридичну особу та організаційну форму господарювання. Водночас, в законодавчих актах підприємства та господарські товариства часом не розглядаються як окремі організаційно-правові форми господарювання. При цьому в одних законодавчих актах поняття «підприємство» розглядається як більш широке поняття, яке включає в себе поняття «господарське товариство». Водночас, в інших нормативно-правових актах поняття «господарське товариство» розглядається як більш широке поняття, яке включає в себе поняття «підприємство». Так, наприклад згідно із ч. 5 ст. 63 ГКУ «корпоративними є ... підприємства, що створюються у формі господарського товариства ...» [4]. Водночас, згідно зі ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» «господарськими товариствами цим Законом визнаються підприємства, установи, організації ...» [5]. Проблема відсутності в українському праві чіткого розмежування між поняттями «підприємство» та «господарське товариство» призводить до суперечливих судових рішень. Так, наприклад, «Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду у своїй постанові у справі № 907/167/17 вказав на те, що приватне підприємство є окремою організаційно-правою формою суб'єкта господарювання» [6], а «Великою Палатою Верховного Суду прийнято постанову у справі № 916/2813/18, у якій суд дійшов висновків про те, що приватне підприємство – це не окрема організаційно-правова форма юридичної особи, а класифікуюча ознака юридичних осіб залежно від форми власності (пункт 8.16 постанови); за ознакою наявності чи відсутності учасників юридичні особи поділяються на товариства та установи, у зв'язку із чим приватне підприємство є товариством...» [6]¹.

У цьому зв'язку треба відмітити, що в країнах з розвинутою ринковою економікою, на відміну від України, немає такої організаційно-правової форми господарювання, як підприємство. Термін «підприємство» (англ. enterprise;

¹ У цьому зв'язку варто зауважити, що, не дивлячись на те, чи приходить суд до висновку, що підприємство є окремою організаційно-правою формою юридичної особи, чи до висновку, що підприємство є товариством, засновники та державні реєстратори при створенні і державній реєстрації юридичних осіб зобов'язані керуватися положеннями ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Даний закон, в свою чергу, зобов'язує учасників відносин, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, визначати організаційно-правову форму юридичної особи відповідно до класифікації організаційно-правових форм господарювання, тобто до ДК 002:2004. ДК 002:2004 передбачає, що підприємства та товариства (в тому числі господарські) є окремими організаційно-правовими формами, яким присвоєні окремі коди. Таким чином, судові рішення в даній сфері носять, так би мовити, академічний характер і приймаються і використовуються для інших, ніж створення і державна реєстрація юридичних осіб, цілей.

фр. *entreprise*; нім. *unternehmen*) в цих країнах означає не певну організаційно-правову форму юридичної особи, а загальну назву суб'єкта господарювання будь-якої організаційно-правової форми. «Підприємство – це фізична або юридична особа, яка займається господарською діяльністю, незалежно від її організаційно-правової форми» [7]. Також треба відмітити, що ті організаційно-правові форми, що в Україні охоплюються поняттям «господарські товариства» (тобто повні товариства, командитні товариства, товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю та акціонерні товариства), в праві країн з розвинутою ринковою економікою відносяться до принципово різних категорій організаційно-правових форм. Так, акціонерні товариства відносяться до категорії юридичних осіб, а повні та командитні товариства, а також товариства з обмеженою відповідальністю відносяться не до юридичних осіб, а до іншої категорії організаційно-правових форм – партнерств, специфіка яких розглядається нижче;

3) ДК 002:2004 передбачає такі організаційно-правові форми господарських товариств, які законодавчими актами України до господарських товариств не відносяться. Так, наприклад, ДК 002:2004 передбачає такі організаційно-правові форми господарських товариств, як державна акціонерна компанія (товариство) (код – 235 [3]); державна холдингова компанія (код – 236 [3]); холдингова компанія (код – 237 [3]); адвокатське об'єднання (код – 280 [3]); адвокатське бюро (код – 281 [3]). Водночас, ст. 80 ГКУ, ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» та ст. 113 ЦКУ встановлюють, що господарські товариства можуть бути створені лише у формі повного товариства, командитного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерного товариства. Тобто зазначені законодавчі акти не передбачають таких організаційно-правових форм господарських товариств, як «державна акціонерна компанія (товариство)», «державна холдингова компанія», «холдингова компанія», «адвокатське об'єднання», «адвокатське бюро». Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» також не відносить адвокатське об'єднання та адвокатське бюро до господарських товариств. До того ж треба зауважити, що в країнах з розвинутою ринковою економікою взагалі не існує таких організаційно-правових форм господарювання, як адвокатське об'єднання та адвокатське бюро. Адвокати, назагал, функціонують в рамках таких самих організаційно-правових форм, як і інші підприємці [8]. Проте, в деяких державах адвокатам не дозволяється створювати і функціонувати в рамках акціонерного товариства;

4) Українське законодавство часом виділяє організаційно-правові форми не за тими ознаками, що даються у визначенні поняття організаційно-правової форми господарювання, а в залежності від того, хто є засновником певної юридичної особи. Так, наприклад, дочірнім підприємством (код – 160 [3]) вважається підприємство, яке засноване іншим підприємством; іноземним підприємством (код – 170 [3]) вважається підприємство, яке засноване іноземною особою/особами; приватним підприємством (код – 120 [3]) вважається підприємство, яке засноване приватною особою/особами, і так далі. Виділення організаційно-правових форм за цією ознакою є надуманим і породжує проблеми. Так якщо, наприклад, Volkswagen AG забажає створити в Україні якесь із вищезазначених підприємств і запитає в українського юриста чим кожне із цих підприємств після його створення буде відрізнятися одне від одного, то юристу не буде чого відповісти. Адже підприємства, вищезазначених організаційно-правових форм, насправді, між собою нічим не будуть відрізнятися: в усіх цих організаційно-правових формах господарювання будуть однакові усі ознаки, за якими згідно із п. 2.1 ДК 002:2004 мають відрізнятися між собою організаційно-правові форми господарювання. Тобто у будь-якому із таких створених Volkswagen AG під-

приємств будуть однаковими усі характеристики, зокрема, «характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності по зобов'язаннях підприємства (організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо» [3];

5) ДК 002:2004 відносить до організаційно-правових форм господарювання такі формування, що згідно із відповідними законодавчими актами не можуть здійснювати господарську діяльність і бути віднесені до суб'єктів господарювання. Так, наприклад, ДК 002:2004 до організаційно-правових форм господарювання відносить «орган державної влади (код – 410 [3]), суди (код – 415 [3]), орган місцевого самоврядування» (код – 420 [3]), в той час, як ст. 8 ГКУ встановлює, що «державна, органи державної влади та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання» [4];

6) Українське законодавство відносить до організаційно-правових форм господарювання також неприбуткові організації, зокрема, не підприємницькі товариства (код – 700 [3]), громадські об'єднання, профспілки, благодійні організації та інші подібні організації (код – 800 [3]), в тому числі політичні партії (код – 810 [3]), релігійні організації (код – 825 [3]) тощо. Віднесення неприбуткових організацій до організаційно-правових форм господарювання базується, очевидно, на тій закріпленій в ГКУ пострадянській концепції господарювання, згідно з якою поряд із підприємництвом існує некомерційне господарювання, яким є «самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку» [4]. Проте, якщо українці з «розумінням» можуть сприймати, наприклад, політичну партію як господарську організацію (прибуткову чи неприбуткову), то іноземні інвестори із країн із розвинутою ринковою економікою, знайомлячись з ДК 002:2004, з великим подивом дізнаються про такі українські організаційно-правові форми господарювання, як політична партія, релігійна організація, профспілка тощо;

7) В українському законодавстві передбачена така категорія організаційно-правових форм господарювання, як об'єднання підприємств (код – 500 [3]), до якої, зокрема, відносяться такі організаційно-правові форми господарювання, як асоціація (код – 510 [3]), корпорація (код – 520 [3]), консорціум (код – 530 [3]), концерн (код – 540 [3]). Перше, що привертає увагу при ознайомленні з положеннями глави 12 ГКУ, присвяченій об'єднанням підприємств (зокрема, частини 1 та 4 ст. 118 ГКУ), це визначення об'єднання підприємств як юридичної особи, що складається з інших юридичних осіб. З юридичної точки зору ідея про існування юридичної особи, що складається з інших юридичних осіб, виглядає так само не природно, як ідея про існування фізичної особи, що складається з інших фізичних осіб. Звісно, що у фізичних осіб є батьки, а у юридичних осіб є засновники, проте, як дитина не складається із своїх батьків, так і юридична особа не складається із своїх засновників: усі вони є окремими суб'єктами права. Варто пригадати, що концепція юридичної особи була винайдена людством вже майже тисячу років тому саме для того, щоб розмежувати, як окремих суб'єктів права, засновників і створену ними юридичну особу (латин. *Persona Ficta* – уявна людина). Таким чином, вигадана в радянському праві для цілей адміністративно-командної економіки концепція об'єднання підприємств, як юридичної особи, що складається з інших юридичних осіб, спотворює загальноприйняту у світі концепцію юридичної особи. Привертає увагу і наступна неприродна особливість концепції об'єднання підприємств. Так, згідно із ч. 1 ст. 118 та частинами 1, 2 і 5 ст. 122 ГКУ об'єднання підприємств створюються з метою управління² підприємствами, що входять до його складу, в той час як саме

² Координація діяльності є функцією управління

об'єднання підприємств управляється цими ж підприємствами, як його учасниками. «Конструкція, в якій певні юридичні особи створюють ще одну юридичну особу і управляють нею для того, щоб ця юридична особа управляла ними (таке собі замкнуте управлінське коло) виглядає, м'яко кажучи, надуманою й нераціональною» [9, с. 192]. Серед багатьох інших можна також відмітити ще одну проблемну особливість концепції об'єднання підприємств. Так, суб'єктивне право об'єднання підприємств на управління підприємствами, закріплене в ч. 1 ст. 118 ГКУ, не тільки значним чином конкурує з корпоративним правом учасників таких підприємств на управління цими підприємствами, що закріплене в ст. 96-1 ЦКУ, але й серйозно уражає це корпоративне право.

Вищезазначені особливості концепції об'єднання підприємств характеризують її як суперечливу і непрактичну. «Концепція об'єднання підприємств як певної організаційно-правової форми юридичних осіб з'явилася в СРСР в умовах адміністративно-командної економіки і дісталася у спадок Україні» [10, с. 122]. Юристи, які на практиці мали справу з такими утвореннями, як об'єднання підприємств, знають, що, не дивлячись на те, як вони називаються (чи асоціація, чи корпорація, чи консорціум, чи концерн), насправді, вони одне від одного нічим не відрізняються (крім слів про них в ст. 120 ГКУ) і функціонують точно за такими ж принципами, як і товариства з обмеженою відповідальністю, також нічим від цих товариств на практиці не відрізняючись. В праві країн з розвинутою ринковою економікою взагалі не існує аналогічної категорії організаційно-правових форм юридичних осіб. Визначення ж асоціації, корпорації, консорціуму та концерну, що даються в ГКУ, кардинально відрізняються від тих визначень, що ці поняття мають в праві європейських та інших країн з розвинутою ринковою економікою. Так, на відміну від визначення, даного в ГКУ, асоціація (англ. association) в праві країн з розвинутою ринковою економікою не є організаційно-правовою формою юридичної особи-суб'єкта господарювання, а є загальним поняттям, яке, зазвичай, означає будь-яку групу фізичних або юридичних осіб, що об'єдналася для досягнення певної мети, або підприємницьку організацію, що не має статусу юридичної особи і не розглядається окремо від осіб, з яких вона складається [11, с. 119]. На відміну від визначення, даного в ГКУ, під корпорацією (англ. corporation) в праві країн англо-американської системи права, звідки походить цей термін, розуміється «організація (зазвичай господарська), що законом наділена правом діяти як окрема особа, відокремлена від своїх учасників, що володіють нею, і яка має право випускати акції і існувати на протязі невизначеного проміжку часу» [11, с. 341]. Тобто поняття «корпорація» (англ. corporation) в праві країн англо-американської системи права еквівалентне поняттю «акціонерне товариство» в праві України. Так само на відміну від визначення, даного в ГКУ, термін «консорціум» (англ. consortium) визначається як «група, що складається з двох або більше фізичних осіб, компаній або урядів, які працюють разом для досягнення спільної мети. Суб'єкти, які беруть участь у об'єднанні ресурсів консорціуму, несуть відповідальність лише за зобов'язаннями, викладеними в угоді про консорціум» [12]. Консорціум не є організаційно-правовою формою юридичної особи і, взагалі, не може бути юридичною особою, а є договірним утворенням, яке за ознаками певним чином може бути схожим на спільну діяльність, передбачену главою 77 ЦКУ. Термін «концерн» (нім. Konzern) в німецькому праві, звідки він походить, означає не юридичну особу відповідної організаційно-правової форми, як в ГКУ, а загальне поняття, яке згідно з § 18 Закону ФРН «Про акціонерні товариства» охоплює собою численні різноманітні групи компаній, пов'язаних між собою відносинами контролю. Поняття концерн в німецькому праві еквівалентне поняттю

«пов'язанні особи», що вживається в Податковому кодексі України та Законі України «Про захист економічної конкуренції». Так, § 18 вищезгаданого закону ФРН наступним чином визначає поняття «Konzern»³: «(1) Якщо домінуюча компанія здійснює управління однією або більшою кількістю залежних компаній, то вважається, що усі вони утворюють групу⁴; і окремі компанії вважаються складовими такої групи. Компанії, між якими укладено договір про управління майном (§ 291), або одна з яких є учасником іншої (§ 319), повинні розглядатися як об'єднані разом під одним управлінням. Вважається, що залежна компанія утворює групу⁵ з домінуючою компанією. (2) Якщо юридично самостійні компанії, не будучи залежними одна від одної, управляються тими самими особами, вони також утворюють групу⁶; окремі такі компанії вважаються компаніями групи» [13]. Проте, слово «Konzern» (англ. group) може бути частиною назви, або комерційного найменування певної юридичної особи;

8) В ДК 002:2004 передбачена така категорія організаційно-правових форм господарювання, як відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи (код – 600 [3]). Виділення такої організаційно-правової форми господарювання, очевидно, пов'язане із закріпленням в ч. 7 ст. 3 ГКУ положенням про те, що структурні підрозділи юридичних осіб є суб'єктами права, окремими від цих юридичних осіб, і можуть вступати у правовідносини із цими юридичними особами. Проте, таке положення суперечить самим основам права, згідно з якими суб'єктом права може бути тільки особа, наділена правосуб'єктністю. Структурний підрозділ юридичної особи, навіть якщо назвати його відокремленим, апіорі не може мати правосуб'єктності та не може від свого власного імені вступати в будь-які правовідносини як з юридичною особою, структурним підрозділом якої він є, так і з будь-яким іншим суб'єктом права. Таким чином, навіть якщо для цілей оподаткування і є доцільним вести облік так званих відокремлених⁷ структурних підрозділів юридичної особи, але некоректно у цьому зв'язку розглядати їх як окремі суб'єкти права/правовідносин чи окремі організаційно-правові форми господарювання.

Перелік проблем українського законодавства у сфері визначення організаційно-правових форм господарювання не обмежується тільки вищезазначеними проблемами. Такий проблемний характер українських організаційно-правових форм господарювання, звичайно, стримує потенційних іноземних інвесторів від інвестування в Україну і в умовах євроінтеграції України обумовлює постановку питання про необхідність приведення положень українського законодавства про суб'єкти господарювання до міжнародних стандартів.

Для цілей даного дослідження необхідно також проаналізувати організаційно-правові форми господарювання, що передбачені правом європейських та інших країн з розвинутою ринковою економікою.

В світі існує майже дві сотні країн, які мають різні правові системи і різні організаційно-правові форми суб'єктів господарювання. Досить інформативний перелік організаційно-правових форм господарювання, що існують в інших країнах, міститься в постанові Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 р. № 480 «Про затвердження переліку організаційно-правових форм». В праві країн

³ Перекладається з німецької як «група».

⁴ Німецькою мовою – Konzern

⁵ Німецькою мовою – Konzern

⁶ Німецькою мовою – Konzern.

⁷ Суть такої відокремленості полягає в тому, що певний підрозділ юридичної особи розташований поза місцезнаходженням юридичної особи і тому знаходиться на обліку у іншого територіального податкового органу. Тобто поняття відокремленого структурного підрозділу виникло не у зв'язку із якоюсь окремою правосуб'єктністю структурних підрозділів, а просто для зручності роботи контролюючих податкових органів.

з розвинутою ринковою економікою організаційно-правові форми господарювання (англ. forms of doing business), назагал, уніфіковані і відрізняються фактично тільки своїми назвами на різних мовах і, часом, певними нюансами. Узагальнюючи інформацію про організаційно-правові форми господарювання в країнах з розвинутою ринковою економікою, треба відмітити, що всі ці форми, назагал, поділяються на наступні групи: фізична особа-підприємець; партнерство, яке в свою чергу поділяється на такі форми, як повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю; акціонерне товариство [14]. Часом до числа організаційно-правових форм господарювання відносять кооперативи [15].

Усі розглянуті вище організаційно-правові форми господарювання, незалежно від того чи є вони юридичними особами, чи ні, в праві зазначених країн охоплюються такими поняттями, як «фірма» (англ. firm, фр. ferme, нім. firma) [16], або «підприємство» (англ. enterprise; фр. entreprise; нім. unternehmen) [7]. В англійській мові будь-яка із таких організаційно-правових форм охоплюється також поняттям «company» [17], або «business entity» [18]. Усі вищезазначені іншомовні терміни назагал є синонімами і відповідають в українській мові терміну «суб'єкт господарювання». Розглянемо в загальних рисах характеристики кожної із вищезазначених організаційно-правових форм господарювання.

1. Фізична особа-підприємець (англ. sole proprietorship; фр. entreprise individuelle; нім. einzelunternehmen). Визначення і правовий статус фізичної особи-підприємця в країнах з розвинутою ринковою економікою та в Україні принципово не відрізняються, хоча певні відмінності в законодавстві певних країн існують;

2. Повне товариство (англ. general partnership; фр. société en nom collectif; нім. offene handelsgesellschaft). Повне товариство відноситься до партнерств. Партнерство – це кілька фізичних осіб-підприємців (які називаються партнерами), які домовилися (уклали договір про партнерство) здійснювати на постійній основі спільну підприємницьку діяльність без створення юридичної особи. Доходи від спільної діяльності усіх партнерів надходять на банківський рахунок, відкритий для цієї спільної діяльності (тобто партнерства), та розподіляються між партнерами відповідно до договору про партнерство (певним чином схоже на те, як отримуються і розподіляються прибутки при спільній діяльності, передбаченій ЦКУ). Податок на прибуток, отриманий партнером в результаті спільної діяльності, декларує і сплачує кожен партнер окремо. Така система дозволяє прибутку, що отримують учасники партнерства, не зазнавати подвійного оподаткування, як це має місце при участі в юридичній особі: де перший раз оподатковується прибуток юридичної особи, а другий раз оподатковується прибуток (дивіденди) учасника юридичної особи. Управління спільною діяльністю в партнерстві здійснюється самими партнерами відповідно до договору про партнерство. Майно, що використовується партнерами при здійсненні ними спільної підприємницької діяльності належить партнерам на праві спільної власності. Кожен із партнерів несе солідарну відповідальність за дії (борги) будь-якого іншого партнера, пов'язані зі спільною діяльністю, усім своїм майном, включаючи частку у спільному майні партнерів. В юридичній літературі партнерство визначається як «добровільне об'єднання двох або більше осіб, які мають майно у спільній власності і спільно здійснюють підприємницьку діяльність. Згідно з Уніфікованим Законом про партнерства партнерство утворюється тоді, коли певні особи укладають договір, за яким між ними пропорційно розподіляються доходи та збитки від спільної підприємницької діяльності» [11, с. 1142]. «Партнерство є просто об'єднанням осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність під спільним найменуванням, а не юридичною особою, що існує окремо від своїх учасників.

Наслідком цього є те, що податки з доходів, які отримує партнерство, сплачують безпосередньо партнери» [19].

3. Командитне товариство (англ. limited partnership; фр. société en commandite; нім. kommanditgesellschaft). Це партнерство з усіма його вищеописаними рисами, яке відрізняється від повного товариства тільки наявністю в ньому такої категорії учасників, які називаються вкладниками (англ. limited partners). Командитні товариства створюються тоді, коли у повних учасників не вистачає коштів для започаткування справи, у зв'язку з чим вони залучають вкладників. Вкладники надають відповідні кошти повним учасникам і потім отримують за це від повних учасників частину їх прибутків. Вкладники не приймають участь в управлінні спільною діяльністю командитного товариства та не несуть відповідальності за борги, пов'язані зі спільною діяльністю товариства [20].

4. В останні десятиріччя вибір організаційно-правових форм господарювання у світі урізноманітнівся, так як з'явилася така організаційно-правова форма господарювання, як товариство з обмеженою відповідальністю (англ. limited liability company; фр. société à responsabilité limitée; нім. gesellschaft mit beschränkter haftung). «ТОВ⁸ є господарською організацією, що не має статусу юридичної особи і тому не платить податки, натомість податки сплачують безпосередньо учасники товариства, які мають обмежену відповідальність і можуть приймати активну участь в управлінні справами товариства» [21, с. 832]. «Державна податкова служба⁹ визначила, що для цілей федерального оподаткування ТОВ¹⁰ класифікується як партнерство» [21, с. 831]. Таким чином, назагал, товариство з обмеженою відповідальністю не є юридичною особою і, таким чином, зароблений учасниками товариства прибуток не зазнає подвійного оподаткування. Водночас, учасники не несуть майнової відповідальності за дії (борги) інших учасників. Особливості обмеженої відповідальності учасників у товариствах з обмеженою відповідальністю в різних країнах можуть різнитися. Специфіка обмеженої відповідальності учасників товариства з обмеженою відповідальністю може визначатися також у договорі між ними.

В Україні немає такої категорії організаційно-правових форм господарювання, як партнерство, хоча прообразом українських повного та командитного товариств, а також товариства з обмеженою відповідальністю були саме вищезазначені організаційно-правові форми партнерства. В Україні, можливо для того, щоб не ускладнювати роботу податковим органам, а можливо у зв'язку з недостатньою обізнаністю з концепцією партнерства, повним та командитним товариствам, а також товариствам з обмеженою відповідальністю було надано статус юридичних осіб. Через це в Україні зникла головна особливість повного та командитного товариств, а також товариства з обмеженою відповідальністю, заради якої в країнах з розвинутою ринковою економікою обирають і створюють ці організаційно-правові форми господарювання, – відсутність подвійного оподаткування прибутків, що отримують учасники цих товариств.

5. Акціонерне товариство (англ. corporation; фр. société anonyme; нім. aktiengesellschaft) – це юридична особа, правовий статус якої в країнах з розвинутою ринковою економікою назагал не відрізняється від акціонерного товариства в Україні, хіба що є певні відмінності у здійсненні корпоративного управління. Акціонерним товариством за своєю юридичною природою є також європейське товариство (латин. Societas Europaea) [22].

6. Кооперативи (англ. cooperative; фр. cooperative; нім. kooperative). «Кооперативи – це юридичні особи, що регулюються приватним правом, які здійснюють будь-яку

⁸ Англ. LLC.

⁹ Англ. Internal Revenue Service.

¹⁰ Англ. LLC.

господарську діяльність без мети отримання прибутку як кінцевої мети і головним чином в інтересах їх членів, які виступають одночасно як працівники, виробники і поставальники товарів, виконавці робіт, надавачі послуг та споживачі цих товарів, робіт і послуг» [23, с. 4]. Таким чином, кооперативи, зазвичай, є неприбутковими організаціями. Проте, в деяких країнах (зазвичай, країнах, що розвиваються) існують кооперативи, як прибуткові організації. Організовані кооперативи в усіх країнах, назагал, на прилизно однакових засадах.

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

- поділ суб'єктів господарювання на організаційно-правові форми має важливе прикладне значення;

- створити і зареєструвати суб'єкт господарювання в Україні можна тільки в тій організаційно-правовій формі, що передбачена в ДК 002:2004;

- ДК 002:2004 часом відносить до організаційно-правових форм господарювання такі види організацій, які згідно з відповідними законодавчими актами України не вважаються організаційно-правовими формами господарювання;

- в ДК 002:2004 передбачені такі види організацій, які в праві європейських та інших країн з розвинутою ринковою економікою не вважаються організаційно-правовими формами господарювання;

- низка організаційно-правових форм господарювання, передбачених українським законодавством, насправді, не відрізняються одна від одної за тими ознаками, за якими мають відрізнятися між собою організаційно-правові форми господарювання;

- українське законодавство передбачає 64 організаційно-правові форми господарювання, в той час, як в праві європейських та інших країн з розвинутою ринковою економікою, зазвичай, передбачається 5–6 організаційно-правових форм господарювання;

- на відміну від українського права, де ДК 002:2004 передбачає 63 організаційно-правові форми юридичних осіб-суб'єктів господарювання, в праві європейських та інших країн з розвинутою ринковою економікою передбачається, зазвичай, одна організаційно-правова форма юридичних осіб-суб'єктів господарювання – акціонерне товариство (англ. corporation; фр. société anonyme; нім. aktiengesellschaft);

- в українському праві усі організаційно-правові форми суб'єктів господарювання можна поділити на дві групи: 1) фізичні особи – підприємці та 2) юридичні особи. В праві країн з розвинутою ринковою економікою усі організаційно-правові форми суб'єктів господарювання можна поділити на три групи: 1) фізичні особи-підприємці; 2) партнерства; 3) юридичні особи. Таким чином, в українському праві бракує такої організаційно-правової форми господарювання, як партнерство, яка в країнах з розвинутою ринковою економікою має важливе значення, бо дозволяє прибуткам підприємців не зазнавати подвійного оподаткування;

- повному товариству (англ. general partnership; фр. société en nom collectif; нім. offene handelsgesellschaft), командитному товариству (англ. limited partnership; фр. société en commandite; нім. kommanditgesellschaft) та товариству з обмеженою (англ. limited liability company; фр. société à responsabilité limitée; нім. gesellschaft mit beschränkter haftung) в українському праві надано статус юридичних осіб і, таким чином, прибутки учасників цих товариств в Україні зазнають подвійного оподаткування. Водночас в європейських країнах ці організаційно-правові форми не мають статусу юридичних осіб, а є партнерствами, які не є юридичними особами і, таким чином, не сплачують податок на прибуток підприємств (англ.

corporate tax¹¹), що дозволяє прибуткам учасників партнерства не зазнавати подвійного оподаткування;

- з огляду на вищезазначене основними шляхами реформування українського законодавства про організаційно-правові форми господарювання в умовах євроінтеграції, на нашу думку, мають стати:

- а) проведення корпоратизації усіх підприємств та визначення в українському праві поняття «підприємство» як загального поняття, що охоплює собою суб'єктів господарювання будь-яких організаційно-правових форм, і, власне, становить синонім терміну «суб'єкт господарювання». Такі поняття, як «державне підприємство» та «комунальне підприємство» в свою чергу треба визначити не як організаційно-правові форми юридичних осіб, а як акціонерні товариства, усі акції якого належать державі або, відповідно, певній територіальній громаді;

- б) проведення корпоратизації усіх існуючих об'єднань підприємств. Визначення поняття «об'єднання підприємств» не як категорії організаційно-правових форм юридичних осіб, а як групи, пов'язаних між собою юридичних осіб-суб'єктів господарювання, відносини між якими можуть впливати на умови або економічні результати їх діяльності чи діяльності осіб, яких вони представляють. Така група не повинна мати статусу юридичної особи і має характеризуватися ознаками «пов'язаних осіб», що застосовуються до юридичних осіб згідно з п. 14.1.159 ст. 14 Податкового кодексу України;

- в) запровадження в Україні такої категорії організаційно-правових форм господарювання, як партнерство (яка є в європейських та інших країнах з розвинутою ринковою економікою), тобто об'єднання певних суб'єктів господарювання, що уклали договір про партнерство (постійну спільну підприємницьку діяльність без створення юридичної особи), прибуток учасників якого не зазнає подвійного оподаткування. До цієї категорії віднести повне товариство, командитне товариство та товариство з обмеженою відповідальністю, внесши відповідні зміни до законодавчих актів про ці організаційно-правові форми суб'єктів господарювання;

- г) заміна ДК 002:2004 Державним класифікатором «Класифікація організаційно-правових форм суб'єктів господарювання та неприбуткових організацій». Передбачивши в цій класифікації дві частини: перша – «Організаційно-правові форми суб'єктів господарювання», друга – «Організаційно-правові форми неприбуткових організацій». Серед організаційно-правових форм суб'єктів господарювання передбачити такі організаційно-правові форми: 1) фізична особа-підприємець; 2) повне товариство, 3) командитне товариство, 4) товариство з обмеженою відповідальністю, 5) акціонерне товариство; 6) виробничий кооператив. Серед організаційно-правових форм неприбуткових організацій передбачити згідно зі статтями 83 та 85 ЦКУ такі категорії організаційно-правових форм неприбуткових організацій: 1) установи та 2) невідприємницькі товариства. Всі організаційно-правові форми неприбуткових організацій, що зараз зазначені в ДК 002:2004, розподілити між установами та невідприємницькими товариствами, керуючись ознаками установ та товариств, до даються в статтях 83 та 85 ЦКУ.

Пропонований поділ суб'єктів права на організаційно-правові форми буде відповідати міжнародним стандартам і адаптує українське законодавство про організаційно-правові форми господарювання до законодавства європейських та інших країн з розвинутою ринковою економікою.

Для проведення реформування законодавства України про організаційно-правові форми господарювання, необхідно, на нашу думку, крім описаної вище заміни ДК 002:2004, ввести в дію прийнятий 09.01.2025 року Закон України «Про особливості регулювання підприємницької

¹¹ Дослівно перекладається як «податок на юридичних осіб».

діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», який передбачає скасування ГКУ з його архаїчними, часів адміністративно-командної економіки положеннями про державні та інші підприємства, господарське відання, оперативне управління тощо. Проте,

на нашу думку, в цей законодавчий акт мають бути знесені зміни, що будуть включати в себе передбачені вище новації. Крім того, вищезазначені новації мають бути внесені до інших відповідних нормативно-правових актів, зокрема, ЦКУ, Закону України «Про господарські товариства» тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України. Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.01.2025).
2. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 09.01.2025).
3. Класифікація організаційно-правових форм господарювання. Державний класифікатор України ДК 002:2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#Text> (дата звернення: 09.01.2025).
4. Господарський кодекс України. Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 09.01.2025).
5. Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 09.01.2025).
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» від 06.09.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 09.01.2025).
7. Thomson Reuters. Practical Law. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-014-8179?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-014-8179?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true) (дата звернення: 09.01.2025).
8. Law firm. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Law_firm (дата звернення: 09.01.2025).
9. Петрина В. Н. Господарські об'єднання: правові проблеми управління. *Часопис Київського університету права*. – 2014 р. – № 2. – С. 191–195.
10. Петрина В. Н. Проблемні питання правового статусу об'єднань підприємств. *Право і суспільство*. – 2014. – № 5/2014. – С. 121–126.
11. Black's Law Dictionary. Seventh Edition. – St. Paul, MN: West Publishing Co., 1999. – 1738 p.
12. Consortium: Definition, Examples, Vs. Joint Venture. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/c/consortium.asp> (дата звернення: 09.01.2025).
13. Aktiengesetz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/aktg/_18.html (дата звернення: 09.01.2025).
14. Janice Edwards. Legal Forms of Business. Mastering Strategic Management. URL: <https://opentextbc.ca/strategicmanagement/chapter/legal-forms-of-business/#9.24> (дата звернення: 09.01.2025).
15. Major Forms of Business Organizations (With Examples). URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/forms-of-businesses> (дата звернення: 09.01.2025).
16. 19 U.S. Code § 2351 – Definitions. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/19/2351> (дата звернення: 09.01.2025).
17. Company. Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/wex/company> (дата звернення: 09.01.2025).
18. 15 U.S. Code § 6764 – Definitions. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/6764#1> (дата звернення: 09.01.2025).
19. Encyclopaedia Britannica. URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/445244/partnership> (дата звернення: 09.01.2025).
20. Qu'est-ce qu'une société en commandite simple ? URL: <https://www.legalstart.fr/fiches-pratiques/statut-entreprise/societe-en-commandite-simple/> (дата звернення: 09.01.2025).
21. Stephen M. Bainbridge. Corporation Law and Economics. – New York. New York: Foundation Press, 2002. – 884 p.
22. Council Regulation (EC) No 2157/2001 of 8 October 2001 on the Statute for a European company (SE). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2001/2157/oj> (дата звернення: 09.01.2025).
23. Gemma Fajardo, Antonio Fici, Hagen Henry, David Hiez, Deolinda Meira, HansH.Münkner and Ian Snaith. The Principles of European Cooperative Law according to SGECOL. URL: https://www.researchgate.net/publication/340463716_The_Principles_of_European_Cooperative_Law_according_to_SGECOL (дата звернення: 09.01.2025).